

Hendrik Ido Oostendam
Schildmanskinderen

groot en klein

Sandelingen Ambacht

periodieke uitgave van het Historisch Genootschap Hendrik Ido Ambacht
jaargang I, nummer 1, september 1982

Op de omslag: de Dorpsstraat, met links de pastorie, omstreeks 1910.

Bestuur

P.J. Horsman, voorzitter
M.H. Benschop, secretaris
J. Bezemer, penningmeester
H. van Dijk
L.J. Haenraets
C. Lagendijk
J. Möllenkamp

Lidmaatschap

U kunt zich aanmelden als lid bij de secretaris: Van Gode-
wijkstraat 205. De contribu-
tie bedraagt f 25,-- per jaar,
over te maken op gironummer
440728 t.n.v. de penning-
meester van het Historisch
Genootschap.

Redactieadres

Kopij en reacties op artikelen kunt u sturen naar:
Weteringsingel 118 B.

Van de redactie

"Groot en Klein" is een vervolg op het eerder door de
vereniging uitgegeven Mededelingenblad. De nieuwe opzet die wij
besloten aan het blad te geven deed ons omzien naar een andere
naam. Die naam werd tenslotte "Groot en Klein".

Een korte toelichting is hier op zijn plaats. Er heeft nooit
een plaats bestaan met de naam: Hendrik Ido Oostendam
Schildmanskinderen Groot en Klein Sandelingen Ambacht.

Aanvankelijk was er sprake van 3 aparte ambachtsheerlijkheden:
Hendrik Ido Ambacht (waar de buurtschap Oostendam deel van
uitmaakte), Schildmanskinderen Ambacht en Sandelingen Ambacht.

In de 19e eeuw was de situatie in zoverre veranderd dat de 3
ambachtsheerlijkheden 2 gemeenten geworden waren: Hendrik Ido
Ambacht (waartoe Oostendam en Schildmanskinderen Ambacht
behoorden) en Sandelingen Ambacht. Na allerlei grenswijzigingen
werden tenslotte in 1855 deze 2 gemeenten samengevoegd tot één
gemeente: Hendrik Ido Ambacht.

Voor al oudere Ambachters weten echter nog steeds te vertellen:
Hendrik Ido Ambacht heet eigenlijk voluit (en dan volgt
de opsomming). Het "Groot en Klein" hierin is wat duister.
Mogelijk slaat dit op het hoofdland en het volgerland van
Sandelingen Ambacht.

De naam van het blad berust dus "op de volksmond". Wij hopen
dat diezelfde volksmond de komende tijd voor een deel van de
inhoud van "Groot en Klein" zal tekenen, dat, samengevat, door
middel van grote en kleine artikelen grote en kleine Ambachters
wil informeren over de geschiedenis van onze gemeente en de
mensen die er woonden.

SCHANDAAL IN 'T AMBACHT

Een dorpsruzie in de achttiende eeuw.

P.J. Horsman

Omstreeks 1720 telde Hendrik Ido Ambacht ongeveer 700 inwoners: hoofdzakelijk boeren en boereknechts, vlassers, steenfabrieksarbeiders en zoutzieders. De onbetwist leidende figuren in een dergelijke gemeenschap waren de schout, de vertegenwoordiger van het wereldlijk gezag als plaatsvervanger van de ambachtsheer, en de predikant als vertegenwoordiger van het kerkelijk gezag. En in een tijd waarin kerk en staat veel minder gescheiden waren dan thans kwamen botsingen tussen beide nog al eens voor. Het was vooral de kerkelijke overheid die voortdurend trachtte te waken voor te grote inmenging van de magistraat in kerkelijke zaken, maar anderzijds voortdurend een beroep moest doen op de steun van diezelfde magistraat. Armenzorg, toezicht op wezen, maar ook de onderhoud van het kerkgebouw en het tractement van de predikant waren zaken die beiden aangingen. Conflictstof te over. Zo sleepten er processen tussen Roeland de Carpentier, ambachtsheer van Rijsoord, en zijn predikant Abraham van Swanenburgh over het afhoren van de diakonierekening; en tussen de dominee van Sprang en de schout aldaar over het onderhoud van de pastorie. En in Hendrik Ido Ambacht waren de conflicten rondom ds van Yssum er de oorzaak van dat ruim twaalf jaar de handelingen van de kerkeraad niet in het Acta-boek werden ingeschreven. Aan de hand van het schepenregister (Oud Rechterlijk Archief H.I.Ambacht nr 14; bewaard in het Algemeen Rijksarchief, Derde afdeling), het archief van de Hove en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland (eveneens Algemeen Rijksarchief, Derde afdeling) en de Acta van de Classis Dordrecht van de Nederlandse

Hervormde Kerk en van de Provinciale Synode (beide bewaard bij de archiefdienst van de Nederlandse Hervormde Kerk in 's-Gravenhage) is in het onderstaand artikel gepoogd een gedeeltelijke reconstructie van de gebeurtenissen tussen 1719 en 1728 te geven.

Het boterde niet tussen Hendrik van der Hoep, schout van Hendrik Ido Ambacht (1708-1756), secretaris, notaris, procureur voor de Hove en Hoge Vierschaar van Zuid-Holland, schout van Schobbelandsambacht (Zwijndrecht) en van Meerdervoort, en zijn predikant van Hendrik Ido Ambacht, ds Johannes van Yssum. Beide vooraanstaande dorpsgenoten lagen zodanig met elkaar overhoop dat het gehele dorp er lucht van kreeg: tot algemeen en nauwelijks verholen genoegen soms.

Waarmee het precies begonnen was blijft onduidelijk. Tot een openlijk uitbarsting kwam het op 28 oktober 1722, na afloop van de Dordtse beestenmarkt, in de herberg van Claes Welboorn aan het Zwijndrechtse veer. Zowel Van Yssum als Van der Hoep waren naar de markt geweest, waar Van Yssum met een der burens een beest gekocht had. En op de terugweg naar Ambacht namen de marktgangers enkele verfrissingen in de gelagkamer van Welboorn, waarbij de stemming langzamerhand steeg. Luidruchtig schertste Van der Hoep dat de dominee de volgende keer beter zijn bef kon aflat en een gewone das aan doen; zo'n mooie gekrulde, voegde een der anderen er aan toe, zo een als de schout er heeft. En de hele avond werd er gezeurd over beffen en dassen, befdragers en predikanten. Van Yssum, gesard, plaatste enige beledigende opmerkingen aan het adres van de schout, achtte een der aanwezigen wel evenveel waard als tien van die schouten zoals Van der Hoep. En deze, aangeschoten, meende dat hij minstens drie punten op de predikant wist aan te merken, en deed vervolgens in het openbaar een boekje over Van

Yssum open. (1)

Het is waar dat het gedrag van Van Yssum niet geheel onbesproken was geweest. In 1719 had hij zich de woede van de Dordtse burgemeester Van Neurenburgh, destijds 'heer' van Boucquet, op de hals gehaald, door onder valse voorwendsels de huismeester de sleutel van de afsluitboom van de slotgracht afhandig te maken en te laten dupliceren. Slechts een tactisch optreden van de dorpssmid had toen een publieke schrobbering midden op de Dorpsstraat voor de predikant voorkomen. (2)

Het jaar daarop brak een sluimerend conflict met de diakonie uit toen Van Yssum het voor de armen bestemde oortjesgeld (een toegevoegde belasting op transporten van onroerend goed) niet afdroeg. Pas in april 1722 betaalde hij na herhaalde weigeringen en uitvluchten het geld aan de halstarrig volhoudende diakenen uit.

Toen leefde hij al in voortdurende onmin met de schout. Een verzoeningspoging door de ambachtsheer Johan Diederik Pompe van Meerdervoort in maart 1722 was door de koppige houding van Van Yssum op niets uitgelopen (3): wie had de ambachtsheer als rechter over hem aangesteld? Ondertussen maakte hij de schout zwart bij de kerkeraad en trachtte kerkelijke machtsmiddelen aan te wenden om hem op de knieën te krijgen. De schout evenwel bestreed hem met dezelfde wapens en daagde hem voor het gerecht: de Hoge Vierschaar in Dordrecht, teneinde zijn tegenstander verdere activiteiten jegens hem te beletten.

Begin januari 1723 moesten beide kemphanen in Dordrecht voor de baljuw en mansmannen verschijnen. (4) Het blokkeren van de verzoeningspoging van de ambachtsheer door Van Yssum werd hem door de baljuw zeer kwalijk genomen: was immers de heer Pompe zelf geen lid van de Hoge Vierschaar en dus als zodanig in elk geval zijn rechter? De zaak werd voor een nader onderzoek in handen van een commissie gegeven, die zou trachten tot een

minnelijke schikking te komen, (5) zonder succes overigens. De geruchten over het proces gingen als een lopend vuurtje door het dorp en de predikant werd er op zijn huisbezoeken in de gemeente regelmatig op onaangename wijze mee geconfronteerd. (6) Het proces duurde tot november 1724, toen Van Yssum veroordeeld werd zijn activiteiten tegen de schout te staken; de kosten van het proces, te zijne lasten komend, hielden de kwestie nog enkele maanden slepend. Nog amper was deze zaak althans officieel afgedaan, of een nieuw geschil diende zich aan. Bij de verkiezingen van nieuwe ambtsdragers op hemelvaartsdag 1725 zouden volgens de beide diakenen door de dominee onregelmatigheden zijn begaan; er was niet schriftelijk gestemd en de stem van Van Yssum zelf had uiteindelijk de doorslag gegeven. Een formeel protest verhinderde de zondag daarop de eerste van de drie vereiste proclamaties, maar een inderhaast belegde kerkeraadsvergadering overstemde de diakenen en gaf de predikant toestemming in de middagdienst de afkondiging wel te doen. Een beroep op de classis door beide protesterende diakenen zou te lang duren: intussen zouden de drie afkondigingen hebben plaats gevonden en de betwiste kandidaten zijn bevestigd. Dus ook de diakenen wendden zich tot de Vierschaar met het verzoek verdere afkondigingen te beletten totdat de classis bijeengekomen zou zijn. (7) In afwachting van nader onderzoek schortte de rechtbank blijkbaar de voortgang op. In juni kwam de kwestie in de classis aan de orde. De twee diakenen, Cornelis van der Maes en Cornelis Janse de P (of Pé) werden door het college van eerwaarde heren ernstig terechtgewezen dat zij een kerkelijke kwestie politiek hadden gemaakt door naar de burgerlijke rechter te stappen. De diakonale verontschuldiging dat zij noodgedwongen zo hadden gehandeld kon de classis niet bevredigen, maar op het moment kon hij weinig anders doen dan

partijen verzoenen en Van Yssum aanraden ter Vierschaar te verschijnen. Overigens zag de classis geen termen om de verkiezing en nominatie onwettig te achten en zou de zaak na uitspraak van de Vierschaar voor afgedaan beschouwen. (8)

Ondertussen kreeg Van Yssum nog een ernstige vermaning mee om de kwestie met de schout, die ondanks het vonnis van baljuw en mannen nog steeds niet uit de wereld was, af te handelen.

Maar zelf konden of wilden noch de predikant, noch Van der Hoep de ruzie beëindigen; een classicale commissie werd voor een nader onderzoek en tot oplossing van de problemen benoemd. (9) Een uitvoerig verweerschrift, door Van Yssum op de classis van 25-28 juni 1726 ingediend en voorgelezen, waarvoor hij zichzelf de gelegenheid kon geven, omdat hij juist voorzitter was, werd evenwel na overleg buiten zijn aanwezigheid door de vergadering zonder meer geseponneerd. Bovendien was weer een nieuw conflict uitgebroken tussen predikant en een der diakenen, Cornelis de Pé, ditmaal over het afhoren van de diakonie-rekening. Uit die rekening was een blad gescheurd waar Van Yssum meer van scheen te weten. De kerkeraad wilde de zaak voor de classis brengen, maar De Pé als rendant (rekenplichtig diaken), gesteund door de ambachtsheer die kennelijk genoeg had van het gedrag van zijn Ambachtse predikant, maakte de zaak aanhangig bij de Hove en Hoge Vierschaar. En schout Hendrik van der Hoep bleek maar al te graag bereid als procureur voor het Hof namens de diaken op te treden. (10)

De handelwijze van de verongelijkte diaken verdeelde nu ook de kerkeraad. Beide ouderlingen en de andere diaken waren het niet met hem eens en vroegen de classis om ingrijpen. Maar veel meer dan Van Yssum adviseren voor de rechtbank te verschijnen en het uitgescheurde blad weer in te voegen konden de broeders toch niet bereiken. Van Yssum legde zich bij dit advies neer en zou ook later met De Pé tot een vergelijk komen. En aan de

kerkvisitatoren die de Ambachtse kerk bezochten klaagde de kerkeraad weer over het politiek maken van kerkelijke zaken.

Eind 1726 of begin 1727 openbaarden zich bij ds Van Yssum ziekteverschijnselen die hem tot aan zijn sterfbed zouden teisteren en die hem blijkbaar brachten tot regelmatige toevallen en woedeuitbarstingen. Veel van zijn eigenaardig gedrag en recalcitrante handelwijze kan verklaard worden uit de wetenschap dat hij ziek was en waarschijnlijk vrijwel chronisch door zware hoofdpijnen werd gekweld.

Op een maandagavond in begin 1727 klonken er kreten uit de pastorie die de gehele buurt alarmeerden, "en verscheyde menschen voor de deur en voorkamertje daar do. Van Yssum sieck was leggende waaren gecoomen en eenige op de vengsters gecloppen om te sien watter van binnen te doen was". Een drietal mannen ging op verzoek van de geschrokken omstanders het huis binnen waar ze de predikant en diens vrouw in heftige ruzie aantroffen, "ende malcanderen dingen verweten die het slegste carnailje den anderen niet en verwijten". Overeind zittend in zijn bed, met de vuisten op de beddeplank slaande, "settende een gesigt als ymande die dol en buyten zijn zinnen is" hield Van Yssum niet op zijn vrouw uit te schelden en te bedreigen. Vrouw en oudste zoon verklaarden dat met hem niet meer te leven is en evenmin met zijn zuster die in huis woonde, en dat hij niet anders deed dan vloeken en schelden. Toch slaagden de drie mannen erin een verzoening tot stand te brengen, ondanks de nodige scepsis van Van Yssum zelf die van mening was dat er toch zo weer ruzie was. (11)

De kerkeraad zag zich gedwongen bij de classis te klagen over het huishouden van zijn predikant; want dit geval stond bepaald niet op zichzelf. Maandenlang daverden van 's morgens vroeg tot 's avonds laat de scheldpartijen over het Steegje, tot ergernis

van de gemeente. (12) De classis zond staande de vergadering een commissie naar 't Ambacht, bestaande uit de predikanten De Ridder (van Heerjansdam) en Fruytier (van Ridderkerk). Van Yssum gaf aan hen beiden te kennen dat hij te ziek was om in de consistorie te verschijnen, zodat de kerkeraadsleden daar buiten zijn aanwezigheid de klachten uitgebreid konden herhalen. Ten huize van Van Yssum zelf ontkende deze deels de beschuldigingen, andere gaf hij aarzelend toe, sommige pas naderhand na ze eerst bij hoog en bij laag ontkend te hebben. Nog tijdens de behandeling door de classis zond Van Yssum de commissie een brief na met het verzoek de zaak te laten rusten; door bemiddeling van de kerkeraad waren zijn vrouw en hij weer met elkaar verzoend en de door de gemeenteleden afgelegde verklaringen moesten maar verscheurd worden. Maar zo ernstig vond de classis de zaak toch wel dat de kerkeraad de opdracht kreeg om in samenspreken met beide consulenten binnen veertien dagen tot een oplossing te komen en desnoods tot censuur over te gaan. In overleg met De Ridder en Fruytier besloot de kerkeraad dan ook Van Yssum tot aan de najaarsclassis te schorsen, een schorsing die door de classis bevestigd werd.

(13) Van Yssum zou zich, evenals zijn echtgenote, van het avondmaal moeten onthouden, op eigen kosten een ander zijn werkzaamheden laten verrichten en door middel van een boetepredikatie zijn schuld aan de gemeente belijden. Tot waarneming van zijn diensten haalde Van Yssum een proponent, Zeegers genaamd, in huis, die later meer dan eens verklaarde destijds door schone beloften gelokt te zijn en dat Van Yssum had beloofd hem wel eens aan een predikantsplaats te zullen helpen en hem het nodige bij te brengen. Naderhand voelde hij zich bedrogen: door de voortdurende ruzies in huis waarbij hij soms wel vier of vijf keer per dag tussenbeiden moest komen, kwam er van studeren niets en werd hij op den duur

zelfs ziek. Hem zagen ze nooit weer in het Ambacht terug, hij zei het Ambacht voor eeuwig vaarwel. (14)

Onder die omstandigheden weigerde de kerkeraad genoeg te nemen met de boetepredikatie over Job 5:17 door Van Yssum op 7 september, te meer daar Van Yssum tijdens zijn schorsing een kind had gedoopt maar anderzijds weer voor onvoldoende preekvervanging had gezorgd. De classis, waar men kennelijk genoeg had van de hele affaire, achtte de predikatie wel voldoende en onthief Van Yssum van zijn schorsing. Maar de kerkeraad, die in beroep ging bij de Provinciale Synode die in juli 1728 gehouden zou worden, weigerde ondertussen Van Yssum als wettig predikant te erkennen, hield geen kerkeradsvergaderingen met hem en sloeg zelfs de verkiezingen een jaar over. (15) En toen ook tijdens de avondmaalsbediening de ouderlingen weigerden de dominee te assisteren en zelfs de kerk demonstratief verlieten, gevolgd door een deel der gemeente, was bij Van Yssum de maat vol en liet hij de onwillige kerkeraad door de classis tot de orde roepen. De kerkeraad weigerde evenwel verantwoording af te leggen zolang het appèl op de synode nog liep, maar legde zich uiteindelijk neer bij de uitdrukkelijke wens van de classis de lopende zaken naar behoren te behartigen. De pesterijen bleven evenwel doorgaan: de predikant werd door de gerechtsbode ter kerkeraad ontboden en daar gearriveerd trof hij niemand aan; anderzijds, wanneer hij een kerkeradsvergadering belegde verscheen geen der leden. De onderlinge verstandhouding was volledig zoek. In opdracht van de kerkeraad verzamelde de schout belastende getuigenissen tegen de dominee om te dienen op de classis en de synode. Maar Van Yssum, die aanvoelde dat de classis er wel van af wilde, durfde openlijk daarmee de spot te drijven: "de attestatiën die gijlieden gegeven hebt zijn in het classis in geen extime achtting, want sij hebben se agter de bank gegooyt." (16)

En ongelijk bleek hij niet te hebben: de Provinciale Synode van 6-16 juli te Woerden gehouden voelde er niets voor de hele zaak weer op te rakelen, maar wilde veeleer alles met de mantel der liefde bedekken en predikant en kerkeraad de fouten niet aanrekenen. ds Wilhelmus Velsen van Delft nam desgevraagd de taak op zich om na een vredespredikatie een verzoening tot stand te brengen. (17) Of die predikatie ooit gehouden is blijkt niet; op 7 september was er nog niets van gekomen en moesten de broeders van de Dordtse classis Velsen er nog over aanspreken (18); of het veel uitgehaald zou hebben is evenzeer de vraag. Met het overlijden van Van Yssum op 14 november 1728 kwam uiteindelijk een einde aan de Ambachtse kerkelijke troebelen. (19)

NOTEN

- (1) Oud Rechterlijk Archief H.I.Ambacht nr 14, Attestatie dd. 2/12/1722
- (2) ORA H.I.Ambacht 14, dd. 5/12/1727
- (3) ORA H.I.Ambacht 14, dd. 7/2/1728
- (4) Idem
- (5) Rechterlijk Archief Zuid-Holland nr 62 fol 232vs dd. 24/3/1723
- (6) ORA H.I.Ambacht 14, dd. 6/11/1723
- (7) Archief Classis Dordrecht nr 14, dd. 19-21/6/1725
- (8) Classis 4-6/9/1725
- (9) Classis 30/4 en 1/5/1726
- (10) Recht-Archief Zuid-Holland 64, dd. 15/7/1726
- (11) ORA H.I.Ambacht 14, dd. 30/1/1728
- (12) Classis 22-24/4/1727
- (13) Classis 24-26/6/1727
- (14) ORA H.I.Ambacht 14, dd. 7 en 10/2/1728
- (15) Classis 2-4/9/1727 en 4-6/11/1727
- (16) ORA H.I.Ambacht 14, dd. 30/1/1728
- (17) Archief Classis Woerden 40, dd. 6-16/7/1728
- (18) Classis 7/9/1728
- (19) Classis 26-27/4/1729

VERZUILING

Waarom er in Hendrik Ido Ambacht in de dertiger jaren 2 tehuizen voor werklozen waren.

M.H. Benschop

Op 12 februari 1932 vergaderde de gemeenteraad van Hendrik Ido Ambacht. Tijdens deze vergadering betoogde de heer Hooijmeijer (raadslid voor de Anti-Revolutionaire Partij) dat de antithese reeds van het begin der schepping heeft bestaan.

Antithese is een begrip dat door dr Abraham Kuyper is ingevoerd in de Nederlandse politiek. De christelijke opvattingen waren, naar zijn mening, onverenigbaar met het moderne leven. Er was een tegenstelling tussen het gelovige en het niet-gelovige volksdeel; een tegenstelling ook tussen hen die in het christelijk beginsel een richtsnoer zagen voor het staatkundig leven en hen die van mening waren dat de godsdienst geen invloed mocht hebben op het staatkundig leven.

Typerend voor de Nederlandse samenleving in de dertiger jaren is de verzuiling. De bevolking was opgedeeld in een aantal belangengroepen of "zuilen". Er was een rooms-katholieke zuil, een protestantse zuil en een neutrale zuil. In Hendrik Ido Ambacht kwam de rooms-katholieke zuil niet voor aanzien er in die tijd slechts enkele rooms-katholieken woonden. De twee andere zuilen kwamen hier wel voor, zo zal blijken. De neutrale zuil werd gevormd door liberalen en socialisten; door de vaak grote verschillen in opvatting vormden zij eigenlijk twee zuilen. Wanneer je tot een bepaalde zuil behoorde dan betekende dat in de praktijk dat je alleen maar omging met mensen van je eigen zuil. Zo ging een protestantse jongen naar een protestantse school, werd lid van een protestantse voetbalclub,

stemde op een protestantse partij, trouwde uiteraard met een protestants meisje, werd lid van een protestantse vakbond en luisterde alleen naar de protestantse radio-omroep. Werkten in de landelijke politiek de confessionele partijen voortdurend samen, tussen de confessionele zuilen bestond het nodige wantrouwen. In protestantse kringen bloeide het antipapisme. De roomsen deugden niet en de paus deugde nog minder. Henri Knap kreeg op zijn protestants-christelijke school te horen: "dat rooms-katholieken lieden waren die Balthasar Gerards hadden geëngageerd voor de gruwelijke moord op de Vader des Vaderlands, dat zij handelden in aflaten (pas veel later ontdekte ik dat die handel al eeuwen geleden was gestaakt) en dat zij in 1525 (ik heb het jaartal nooit vergeten) Jan de Bakker om het geloof hadden verbrand op de Dam te Amsterdam, waartoe zij ook heden nog, zo geloofden wij vast, in staat waren".

Zo waren er in veel plaatsen twee of drie aparte gemeenschappen die eigenlijk langs elkaar heen leefden en waar nogal wat misverstanden en vooroordelen bestonden ten aanzien van andersdenkenden.

In 1932 waren ook in Hendrik Ido Ambacht de gevolgen van de economische crisis merkbaar. De scheepswerven lagen vrijwel geheel stil. De sloperijen behielden nog wel werk, maar konden door de slechte schrootprijzen geen winst maken. De vlasserijen lagen geheel stil en ook voor de tuinders was het over het algemeen een slecht jaar. Het aantal werklozen liep in dat jaar op tot 428. Hendrik Ido Ambacht telde toen ongeveer 4900 inwoners.

Op 21 december 1931 nam de gemeenteraad het besluit voor f 30,-- per maand het schaftlokaal van de N.V. Jonker & Stans aan de Nieuwe Bosweg te huren. Het lokaal zou dienst gaan doen

als een tehuis voor werklozen "waar zij gedurende de wintermaanden op bepaalde gedeelten van den dag ter verpoozing zouden kunnen verblijf houden". Alle spelen waren toegestaan, zo werd bepaald, mits niet om geld werd gespeeld. Verder zou het lokaal ook dienst gaan doen als stempellokaal (werklozen moesten, wilden zij een uitkering krijgen, elke dag hun werklozenkaart laten afstempelen).

Ruim een week later, op 30 december 1931, ontving de gemeenteraad een brief waarin meegedeeld werd dat er zich een comité gevormd had tot het stichten en beheren van een christelijk tehuis voor werklozen. De brief was ondertekend door de voorzitter van het comité, de Hervormde predikant B.N.J. Roskott, en de plaatsvervangend secretaris, de Gereformeerde predikant W.F.C. van Helsdingen. De brief bevatte verder het verzoek om een wekelijkse subsidie van f 10,-- en een voorschot ineens van f 100,-- aan het comité te verlenen. Uit een bij de brief gevoegde toelichting blijkt dat het tehuis een onderkomen zou vinden in de Vakteekenschool (nu: In Den Braven Hendrik), die gratis door het bestuur van de school ter beschikking werd gesteld. Daarnaast verklaarden beide predikanten: "dat onze arbeid niet moet gezien worden als eene soort concurrentie met of kritiek op den arbeid van eenigszins gelijken aard, volgens besluit van Uwen Raad aangevangen op geheel neutrale basis. Wij waren van deze pogingen geheel onkundig en het is een toevallige samenloop van omstandigheden dat, naar ons gebleken is, de vergaderingen waarin deze besluiten werden genomen zelfs op den zelfden avond zijn gehouden. Het belijdend deel der gemeente, dat ons comité meent te moeten vertegenwoordigen, meende echter een Christelijk centraal punt van samenkomst te moeten stichten". Blijkbaar voorzag het comité dat er bij deze onderneming wel eens enkele vraagtekens geplaatst zouden kunnen worden.

De Kerkstraat aan het begin van de eeuw. Het tweede pand links is de Vakteekenschool waar het Christelijk Tehuis voor Werklozen was gevestigd.

Vanaf de dijk, omstreeks 1965, een kijkje op de Nieuwe Bosweg waar in het schaftlokaal van Jonker & Stans het Tehuis voor Werklozen was gevestigd.

Het college van B. & W. ontving eind december twee brieven van het comité. De eerste bevatte het verzoek ook de Vakteekenschool dienst te laten doen als stempellokaal; in de andere werden burgemeester en wethouders uitgenodigd om op woensdag, 6 januari 1932, 's middags om 2 uur, de opening van het Christelijk Tehuis voor Werklozen bij te wonen. Kan het voorgaande al als illustratie van het begrip verzuiling gelden, het nu volgende zal het beeld verder verduidelijken. Eind december verzonden B. & W. brieven aan de voorzitters van de plaatselijke afdelingen van de Algemene Nederlandse Metaalbewerkersbond, de Algemene Bouwvakarbeidersbond, de Christelijke Metaalbewerkersbond en de Christelijke Bouwvakarbeidersbond, met het verzoek zitting te nemen in een commissie die belast zou worden met het toezicht in het Tehuis voor Werklozen aan de Nieuwe Bosweg. De voorzitters van de twee eerstgenoemde vakbonden verklaarden zich daartoe bereid, de andere twee weigerden, want: "... is dit voor mij een zeer moeilijk geval, hoe gaarne ik dit zou doen kan ik dit niet aanvaarden, te meer daar er een tehuis voor werklozen is geopend aan de Kerkstraat en ik als voorzitter der Chr. Metaalbewerkersbond mij daar toch meer thuis gevoeld".

Woensdag 6 januari 1932, om 2 uur, vond in aanwezigheid van o.a. burgemeester Kneppelhout, wethouder Van den Berg en dokter Rodenhuis "onder overgroote belangstelling" de opening plaats van het Christelijk Tehuis voor Werklozen in de Kerkstraat. Ds Roskott herhaalde in zijn openingswoord nog eens dat er geen sprake was van concurrentiestrijd, maar dat het slechts een samenloop van omstandigheden was. Dit werd vervolgens nog eens bevestigd door ds Van Helsdingen. Er zal meer dan één ongelovige Thomas geweest zijn die zich niet zo gemakkelijk liet overtuigen.

Het lokaal bood allerlei mogelijkheden tot ontspanning. Men kon er o.a. houtsnijden, tekenen, sjoelen, dammen en schaken; ook lagen er allerlei tijdschriften. Het tehuis zou geopend zijn van 9 - 12 uur en van 2 - 5 uur. 's Morgens was er koffie en 's middags thee (2 cent per kop).

Maandag 11 januari, om 2 uur (dus 5 dagen later; men kan zich afvragen of er geen sprake geweest is van een zekere wedijver om het tehuis als eerste te openen), vond de opening plaats van het Tehuis voor Werklozen aan de Nieuwe Bosweg. Onder de circa 300 aanwezigen bevonden zich o.a. wethouder Van den Berg en gemeenteraadslid Van Hofwegen. Burgemeester Kneppelhout sprak het openingswoord. Hij benadrukte dat het tehuis beschikbaar was gesteld voor alle werklozen en sprak de hoop uit "dat de politieke richtingen en godsdienstige overdenkingen hier niet ter sprake zullen worden gebracht". Het tehuis werd opengesteld van 9 - 12 uur en van 1.30 - 4.30 uur. Ook hier waren allerlei spellen en tijdschriften beschikbaar.

Omtrent het functioneren van de tehuizen slechts één opmerking. Kort na de opening vernamen B. & W. dat dokter Rodenhuis een lezing zou houden in het tehuis aan de Kerkstraat over Eerste Hulp Bij Ongelukken. Dat is een trekpleister, dachten B. & W., en zij verzochten de dokter de lezing ook te houden in het tehuis aan de Nieuwe Bosweg. Sommigen vonden dat er geen sprake was van concurrentie; anderen waren van mening dat er geen concurrentie moest zijn.

Het verzoek van het comité tot het stichten en beheren van een christelijk tehuis voor werklozen aan B. & W. om ook de Vakteekenschool dienst te laten doen als stempellokaal werd door B. & W. afgewezen. Het comité liet het er niet bij zitten en verzocht op 12 januari 1932 dit besluit te herzien. Een paar dagen later schreef de plaatselijke afdeling van de

Christelijke Metaalbewerkerbond een brief aan B. & W. waarin hetzelfde werd verzocht en een uiteenzetting werd gegeven waarom men de eerdere afwijzing onrechtvaardig vond: "... er nu gemeten wordt met twee maten, want het is toch niet tegen te spreken dat de werkelozen welke vergaderen in het schaftlokaal van de firma Jonker en Stans het gemakkelijker hebben dan de werkelozen welke hun thuis gevoelen in de teekenschool. Zij voelen dit als een voortrekken boven hen ...".

Eind januari deelden B. & W. mee dat zij niet konden bevorderen dat er ook in de Vakteekenschool gestempeld kon worden. De Christelijke Metaalbewerkerbond besloot zich nu tot de gemeenteraad te wenden. De inhoud van de op 1 februari verzonden brief was vrijwel gelijk aan die van de eerder aan B. & W. gerichte brief. Op de gemeenteraadsvergadering van 12 februari zou de kwestie van het stempellokaal behandeld worden; ook de aanvraag om een voorschot en een subsidie voor het Christelijk Tehuis voor Werklozen stond op de agenda.

Eén ding kan bij het lezen van de notulen van deze vergadering al snel vastgesteld worden: voor onduidelijkheid in de politiek hoeven we niet bang te zijn. De heer Visser (Sociaal-Democratische Arbeiderspartij) merkte op dat de gemeente reeds in onderhandeling was om te komen tot een tehuis, terwijl men toen ook van "de andere zijde" begon om voor "de zogenaamde christelijken" een tehuis te stichten. Hij vroeg zich af waar men de moed vandaan haalde om in deze tijd subsidie aan te vragen. Naar zijn mening werd onder aanvoering van de geestelijkheid het separatisme onder de arbeiders gebracht. Zijn partijgenoot, de heer Van Hofwegen, vroeg zich af waaruit eigenlijk de christelijkheid van het ene lokaal en de onchristelijkheid van het andere lokaal blijkt.

Geen wonder dus dat de heer Hooijmeijer (Anti-Revolutionaire Partij) de tijd rijp achtte om zich te verschansen achter de

muren van de antithese waarvan de fundamenteën reikten tot aan de schepping. Hij betoogde verder dat het slechts toeval was dat beide predikanten lid waren van het comité en dat er toch ook verschillende andere personen in zitting hadden. De heer De Waard (Staatkundig Gereformeerde Partij) verklaarde in principe tegen elk ontspanningslokaal te zijn. De heer Van Drunen (Vrijheidsbond = liberale partij) was van mening, dat wanneer "het belijdend deel" een eigen tehuis meende te moeten stichten het ook zelf de kosten maar moest dragen.

Bij de stemming bleek dat de meerderheid zich bij de heer Van Drunen aansloot. De aanvraag tot het verlenen van een voorschot en een subsidie werd met 8 tegen 3 stemmen verworpen. Ook een tussenvoorstel van de meerderheid van B. & W. om een wekelijkse subsidie van f 7,50 te verstrekken haalde het niet: het werd met 7 tegen 4 stemmen verworpen.

Hoewel B. & W. eerder afwijzend gereageerd hadden op het verzoek om ook in de Vakteekenschool het stempelen mogelijk te maken, stelde de meerderheid van B. & W. de vergadering voor om de ene week in het lokaal aan de Nieuwe Bosweg te laten stempelen en de andere week in de Vakteekenschool; want, zo was het argument, er kwamen in de Vakteekenschool toch ook veel bezoekers en daar wilde men aan tegemoet komen.

Het voorstel had echter geen schijn van kans en werd met 9 tegen 2 stemmen verworpen. Alleen het lokaal aan de Nieuwe Bosweg zou dienst gaan doen als stempellokaal.

Het comité had dus weinig reden tot tevredenheid: geen voorschot, geen subsidie en geen gelegenheid tot stempelen in de Vakteekenschool.

Nader onderzoek en informatie van mensen die deze tijd hebben meegemaakt kan leiden tot een vollediger beeld van Hendrik Ido Ambacht in de dertiger jaren. Het hierboven geschetste is

slechts een illustratie van het begrip verzuiling.

Dat er meer gegevens nodig zijn om een goed beeld te krijgen blijkt wel uit de mededeling dat in het Tehuis voor Werklozen aan de Nieuwe Bosweg ook de liederen van Johannes de Heer op de radio te horen waren. Was dit een handige poging om arbeiders die kwamen stempelen en daarna naar de Vakteekenschool wilden gaan over te halen te blijven?

Maar nee, waarschijnlijk was de radio iets te vroeg aangezet en kon elk moment de uitzending van de Vara beginnen.

Mevr. G. van Es

Deze foto is gemaakt tijdens de viering van het, zoals ze het noemden, onafhankelijkheidsfeest: de 100-jarige onafhankelijkheid van Nederland. De juiste datum weet ik niet, maar het is geweest in de zomer van 1913 (de Franse legers waren in 1813 uit Nederland verdreven). Daar schijnen ze, voor die tijd, nog aardig wat van gemaakt te hebben. Er is toen een soort openluchtspel opgevoerd, met een grote optocht.

De hier afgebeelde personen stellen een groep watergeuzen voor. Er kwam een hele optocht de Veerschendijk uit waar zij ook eerst een eind in hadden meegelopen. Daarna moesten ze vlug vooruit lopen; want terwijl de optocht in de richting van de Kerkstraat ging moesten zij de Pruimendijk door, om van daaruit, met een bootje, de Waal over te steken. Op de heul, bij het oude gemeentehuis (nu de kapperszaak van Pons), was een houten poortje getimmerd dat de poort van Den Briel voor moest stellen. Toen ze daar met het bootje aankwamen stond de optocht al even te wachten. Die kon natuurlijk niet verder zolang de poort gesloten bleef. Dus daar moesten de watergeuzen aan te pas komen om, met een mast geloof ik, die poort te rammeien. Toen dat gebeurd was trok de hele stoet verder. Waarschijnlijk naar de Palmhoeve of, zoals ze toen zeiden: de Palmestee, want daar is deze foto gemaakt. De man die helemaal rechts met één knie op de grond zit is mijn vader (Dirk van Es) en de hopman die aan de andere kant staat is Leen van Dam, die woonde toen op de oude Hoogt.

Misschien zijn er nog wel oudere mensen die zich dit feest kunnen herinneren. Ik weet het alleen maar door wat mijn ouders er over verteld hebben, want het is voor mijn tijd geweest.

